
Türkiye Solunda Milliyetçilik: Üç Kaynak Üç Dönemeç

ECEHAN BALTA

Türkiye'de Solun Maddî ve Düşünsel Kaynakları başlıklı bir dosya konusu için ele alınabilecek pek çok mesele arasından milliyetçiliği seçmiş olmak, okuyucuya ilk bakışta garip görünebilir. Ancak, Osmanlı'dan Cumhuriyete geçişin üçüncü dünyaya ve özellikle bu topraklara özgü egemen nitelikleri arasında sosyalist sola en çok nüfuz edenin milliyetçilik olduğunu düşünüyorum. Belirleyici ideolojik tartışmaların laik/antilaik, emperyalizm/bağımsızlık gibi cephelerden sürdürülegeldiği bir toplumsal ortamda sosyalist sol da kendi bağımsız, enternasyonalist çizgisini oluşturmakta zorlanmıştır ve hâlâ da zorlanmaktadır. Milliyetçiliğin sosyalist solun içine bu denli sızmasının tarihsel-olgusal nedenlerine ilişkin bir tartışma, elbette iç içe geçmiş bir dizi boyut içerir. Bu yazıda, bu boyutların tümünü içermek gibi bir çabaya girişilmemiştir. Dolayısıyla okuyucu, milliyetçiliğin solun kendi içinde bir tartışma olarak görüldüğü kanısına kapılabilir, ama peşinen söyleyelim, bu

yazıda yapılmaya çalışılan daha çok, milliyetçiliğin kimilerinin sandığının aksine, milliyetçi değilim diyerek kurtulanamayacak kadar karmaşık, sosyalist solun içine egemen ideolojiden taşınmış bir ideoloji olduğunu göstermeye çalışmaktır. İnancım odur ki, Türkiye solu, milliyetçiliğin kendi içine sızdığı kanalları doğru bir biçimde tanımlayabilir ve onlara eleştirel yaklaşabilirse, kendi milliyetçiliğini sorgulayabilir duruma gelebilir. Ancak, bu yazı bakımından, bu kanalları da sınırlı tuttuğumu, tartışmayı 1970 sonrasına ait ve aslında bu konu bakımından gayet belirleyici olan akımlara, 1980 sonrası açığa çıkan ulusalcı harekete ve 1990 sonrası İşçi Partisi ve türevleriyle yeniden hortlayan ve neredeyse bir tarz ırkçılığa kadar varan hareketlere kadar getiremediğimi söylemeliyim. Zira, milliyetçilik türdeş bir milleti veri alsa da, türdeş bir milliyetçilikten ya da kendisini türdeş bir biçimde siyasal olarak ifade eden bir milliyetçilikten söz edemeyeceğimiz, en azından bunun bu yazının boyutlarını zorlayacağı aşıkâr. Dolayısıyla bu yazı, yazarın önemli dönemeçleri tanımlamak için bazı başka dönemeçleri dışarıda bıraktığı ve üstelik kendisini 1970'li yıllara kadar olan dönemle sınırlayan bir köken tartışması olarak ele alınmalı. Yazı bu nedenle kendisini, milliyetçiliğin kaynakları olarak gördüğü Marksizmin, en azından Marx ve Lenin döneminde enternasyonalist ruh ve pratiğine rağmen, ulusal soruna yaklaşımındaki bazı belirsizlikler, daha sonra Sovyetler Birliği'nde ulusal soruna yaklaşımındaki kimi hatalar ve buradan türeyen ve Türk milliyetçiliğini büyük oranda etkilemiş ve en azından hala Atilla İlhan şahsında etkilemeye devam etmekte olan Sultan Galiyevcilik, onunla büyük oranda etkileşime girmiş *Türk Yurdu* ile milliyetçiliğin dönemeçleri olarak değerlendirilecek olan Mustafa Suphi TKP'si, *Kadro* ve *Yön* dergileriyle sınırlamıştır.

I. Kaynaklar

I.1. Bir Kaynak: Sovyetler Birliğinde Ulusal Sorun

Marx ve Engels'in ulusal soruna ilişkin sistematik bir kavrayışları yoktur. Löwy ve Traverso'nun da ifade ettiği gibi, onlar bütünlüklü bir teori oluşturmaktan ziyade siyasal önermelerde bulunmuşlardır (1990: 153). Bu politik önermelerden en bilineni Komünist Manifesto'da bulunan, zafer kazanmış işçi sınıfının burjuvazi tarafından sınırları çizilmiş ulusları ortadan kaldıracığına dair olanıdır. Marx ve Engels "Bütün ulusların işçileri, birleşin."

derken, işçi sınıfının ortak ve nesnel çıkarlarına ve ulusal bölünmelerin anlamsızlığına işaret eder. Zaten kapitalizmle birlikte ekonomi uluslararası hale gelmiştir ve endüstrinin ulusal temelleri yıkılmaktadır. Marx'ın kapitalist ekonominin seyrine dair yaptığı öngörü bugün yaşadığımız küresel sistemle birlikte tümüyle bir gerçek haline gelmişse de, bu sürecin giderek ulusal sınırları da eritmesi gerçekleşmemiştir. Marx ve Engels'ten bir asır sonra bile bugün ulusal sınırlar işçi sınıfının birliği aleyhine en gerçek ve ciddi etkiyi yapmaktadır.

Bir gelecek projesi olarak ulussuzluk, Marksizmde özsel olarak varolmasına karşın, varolan ulusal sorunlar karşısında alınacak tavrın pratik ve hayati bir sorun haline dönüştüğünü eski Sovyetler Birliği örneğinde gözlemek mümkündür. Basitçe, bu gelecek projesi, gündelik ihtiyaçlara gerçekçi cevaplar üretememiştir. Sovyetler Birliği'ndeki ayrılıkçı hareketlerin doğuşu ve bu hareketlerin Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla birlikte yeniden canlanması ya da aslında hiç kaybolmamış olması, bu durumun en açık göstergesidir.

Başarılı bir ilk sosyalist devrim olarak 1917 Ekim devrimi, ulusal sorunu çözememiştir. Ekim Devrimi, ulusu veri almayan bir ulussuzluk projesi öngörmüyordu. Örneğin Lenin, devlet başkanlığına dönemsel olarak bir Rus'un, bir Ukraynalının ve bir Kafkasın getirilmesini önermişti (Mandel, 1992: 181). Ancak devrim, Rusya'nın geri karakterine cevap veren bir milliyetler devleti şeklinde kurumsallaşmıştı. Yayıgın tarım ve köy zanaatkarlığı temeli üzerinde, ticaret sermayesi derinlemesine yani üretimi geliştirerek değil, enlemesine, yani işlemlerin yarıcısını genişleterek büyüyordu. İmparatorluğun kuruluş sürecindeki manzara şu şekildeydi: ülkenin merkezi kütlesini oluşturan yetmiş milyon Rus'a, kademeli olarak yaklaşık 90 milyon "yerli" eklenmişti (Troçki, 1999: 41). Bunlar kültürleriyle Büyük Ruslardan üstün Batılılar (Polonya, Litvanya, Baltık eyaletleri, Finlandiya) ve daha aşağı bir seviyedeki Doğulular olmak üzere net bir biçimde iki gruba ayrılıyorlardı (Troçki, 1999: 41). Türdeş milliyetli devletlerde burjuva devrimi güçlü merkezileşme eğilimlerine neden olmasına karşın, heterojen devletlerde burjuva devrimi tam tersi bir etki yapıyor, merkezkaç eğilimler zincirlerinden boşanıyordu. Monarsinin devrilmesinin, yani Şubat devriminin, Rusya'nın ezilen uluslarının ulusal devrimleri anlamına da gelmesi gerekiyordu. Ancak Geçici Hükümet, Carlığın ulusal

politikalarını değiştirmeksizin, onları özgürlükçü bir retoriğe tercüme etmeyi tercih etti; Kerenski Hükümetine göre, şimdi söz konusu olan, devrimi savunmaktı (Troçki, 1999: 43). Çarlık devrinde Başkurtlardan, Kırgızlardan ve diğer göçebelerden çalınan en iyi yerli topraklar soylu mülk sahipleri ve Rus köylülerinin elinde kalmaya devam ediyordu. Geçici hükümet ile birlikte bu toprak sahipleri ve ezilen halkların ayrıcalıklı üst tabakaları Kurucu Meclis'i beklemenin gerekliliğinden dem vurmaktaydı (Troçki, 1999: 51-2).

Ekim Devrimi ile birlikte iktidara gelen Bolşevikler, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını savunuyorlardı ama Menşevikler de aynı programatik öğeyi savunduklarından, bu onlar için bir ayrıcalık oluşturmuyordu. Lenin ve Troçki, gecikmiş ulusal devrimlerin proleter devrime tabi olduklarını düşünüyorlardı (Troçki, 1999: 60). Ancak sömürge ve yarı-sömürge ulusların burjuvazisinin devrimci bir misyona sahip olduğu yönündeki Stalin'in tezlerine katılmıyorlardı. Stalin'e göre, "burjuvazinin devrimin tüm evrelerinde karşı-devrimci olduğu emperyalist ülkelerde devrim başkadır; ulusal burjuvazinin belli bir evrede ve belli bir süre için emperyalizme karşı ülkesindeki devrimci hareketi destekleyebileceği sömürge ve bağımlı ülkelerde devrim başkadır." Stalin'in III. Enternasyonalinin "Anavatanın Savunulması" tezleri de, dünyada sosyalist devrimin yayılabilmesi için, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin her ne olursa olsun korunması mantuğuna dayanmaktaydı. Stalin 1913 yılı başlarında Avusturya Marksistlerinin "toprağa bağlı olmayan kültürel özerklik" tezleri ile polemik yapmak için yazdığı *Marxizm ve Ulusal Sorun* (1979) adlı çalışmasında Kafkasya'daki ulusal sorunun ancak "geç kalmış ulusların ve ulusallıkların daha yüksek ve ortak bir kültürün içine çekilmesiyle" çözülebileceğini, bunun tek ilerici ve sosyal demokratların kabul edebileceği tek çözüm olduğunu ifade eder (1979: 78). Troçki ise, "genel kural olarak, periferide henüz pek az gelişmiş olan toplumsal antagonizmaların" ulusallık maskesi altında ortaya çıkmasının, Ekim Devrimine ezilen ulusların çoğunda merkezi Rusya'dakinden çok daha fazla tepki gösterilmesinin nedeni olarak görür (Troçki, 1999: 53).

Ekim Devrimi'nden önce de Doğulu halklar arasında bağımsızlıklarını kazanabilmek doğrultusunda birtakım yönelimler söz konusuydu. Örneğin, 1905 Devrimi'nden sonra Kazan Türkleri arasında bazı sol/sosyalist aydınların olduğu bilinmektedir (Coşkunarslan, 1999:52). Yine

Azerbaycan'da yöneticiliğini Neriman Nerimanov ve Mehmet Emin Resulzade'nin yaptığı "Himmet" adlı ilk sosyalist parti, 1904 yılında kurulmuştur (Coşkunarslan, 1999: 52).

1924'te Orta Asya, Stalin'in geliştirdiği dörtlü ulus ölçütü –toprak, dil, psikolojik bünye ve ekonomi- gereğince (1979: 16), sınır boylarındaki farklı etnik bölgelerde modern ve küçük milletler yaratma amacıyla beş milli cumhuriyete bölünmüştü: Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan. "Milli Komünistler", bunun yerine, Müslüman-Türki dünyasının, Tataristan, Başkırdaistan ve Türki Çuvaş Cumhuriyeti gibi Orta Volga topraklarının, Kuzey Kafkasya, Azerbaycan ve Dağistan'ın da içinde yer aldığı birleşik bir Türkistan kurulmasını istiyorlardı (Benningsen ve Wimbush, 1995: 89). Bu Turan Cumhuriyeti olacaktı; bu konfigürasyonda nüfusun yüzde yetmiş beşi Türki ve yüzde sekseni Müslüman olacaktı ve Cumhuriyet yüksek derecede merkezileşmiş bir partiye emanet edilecekti.

Bu amacı gerçekleştirmek için Molla Nur Vahidof diğer devrimcilerle birlikte, Tatarların Şubat Devriminden sonra kurduğu Müslüman Komitesi'ne karşı, Müslüman Sosyalistler Komitesi'ni kurdu (Reyhan, 1999: 96). Komite'nin amaçları kendileri tarafından şöyle ifade ediliyordu: "Müslüman proleteryasını, Tatar proleteryasını Doğu'daki devrimci askerin öncü partisi yaparak, Doğu'nun bütün mazlum halklarını Avrupa kapitalizminin bağışlarından azad etmek" ve "Müslümanlar arasında sosyalizm fikrini yaymak". Bu amaçla Komite *Kızıl Bayrak* isimli bir de dergi çıkarmaya başladı. Komite'nin çıkış sloganı "Bütün İktidar Sovyetlere!" idi (Reyhan, 1999: 105). Molla Nur Vahidof tarafından kaleme alınan Komite'nin siyasal programı da Bolşeviklerin programına tamamiyle uygundu (Reyhan, 1999: 106). Altında Lenin ve Troçki'nin de imzası bulunan derginin ilk çıkış deklarasyonunda şöyle deniyordu:

Uzakdoğu'da, Hindistan'da, İran'da, Afganistan'da, Belucistan'da, Hive'de, Buhara'da, Arabistan'da, medeni Avrupalıların – İngiliz, Fransız ve İtalyanların – Afrika'daki kolonilerinde, Mısır'da, Fas'ta, Cezayir'de, Tunus'ta ve Tripoli'de yüz milyonlarca Müslüman işçi, zalim Avrupa emperyalizmi egemenliğinde acı çekiyor. Onlara yardım etmek için acele et, dünya ihtilalinin kızıl bayrağını kaldır!

1918 yılında Milliyetler Komiseri Stalin'e bağlı olarak, Rusya topraklarındaki

Müslümanlarla ilgilenmek üzere Müslüman Komiserliği kurulur ve bu komiserliğin başına Molla Nur Vahidof getirilir. Daha sonra Sultan Galiyev de buraya çağırılır (Reyhan, 1999: 106). Bu hareket, Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti'nin kurulmasına da ön ayak olur (Yamauchi, 1998: 97). Yine Yamauchi'nin belirttiğine göre, bu birleşik devlet içinde 5 ila 6 milyon kişi yaşıyordu ve bu devlete Çuvaşlar, Mordovlar gibi gayrimüslimler de dahil edilmişti. Gayrimüslimlerin de bu birleşik devlet içinde bulunmasının otonomi sorununu çözülemez hale getirmesinden endişe ediliyordu. Zira, aynı biçimde bu etnik gruplar da otonomi talep edebilecekti. Bu çerçevede Avusturya Marksistleri Otto Bauer ve Karl Renner'in "toprağa bağlı olmayan kültürel özerklik" tezleri, Tatar ve Başkurt sosyalistleri arasında ilgi görmesine karşın, (zira bu düşünce İslamiyet ile ulus arasındaki ilişkide varolan gerilimleri tamamen olmasa da kısmen ortadan kaldırmaktadır), İslam bir kimlik olarak tanımlanır ve kendisini bu kimlikle tanımlayanlara azınlık statüsünde belirli haklar verilir (üniterizm), toprağa dayalı otonomi ise Müslüman toplulukları parçalayıcı bir işlev görecektir (federalizm). Mayıs 1917'de yapılan Birinci Bütün Rusya Müslüman Kongresi'nde topraksal otonomi düşüncesine dayanan federalizm desteklenir (Yamauchi, 1998: 104). Ancak iç savaşın başlamasıyla birlikte, bu düşüncenin gerçekleştirilmesi ihtimali ortadan kalkar (Yamauchi, 1998: 110). Sonuçta, Tatarlar ve Başkurtlar bölünür ve Mart 1919'da Küçük Başkurt Otonom Cumhuriyeti ve Mayıs 1920'de Tatar Otonom Cumhuriyeti kurulur. Ancak, Tatar Otonom Cumhuriyeti'nde yaşayanların yüzde 51'i Tatar ve yüzde 40'ı Ruslardan oluşuyordu. Başkentte yaşayanların ise, sadece yüzde 20'si Tatar'dı ve halen tüm Rus topraklarındaki Tatarların yüzde 75'i bu otonom cumhuriyetin dışında kalmışlardı (Yamauchi, 1998: 111). 1922'de Lenin'in teklifi üzerine tüm cumhuriyetlerin eşit bir statü ile yeni bir birlik içinde toplanması gerçekleştirilir ve Aralık 1922'de Rusya Federasyonu Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne dönüşür. Ancak, bu dönüşümde idari mekanizma ve teşkilatlanmanın esası değişmediği için, bu, Rus olmayan ulusların statüsünde radikal bir dönüşüme yol açmaz. Stalin, bir konuşmasında:

Fakat bu iki yoldaşın konuşmalarından düşündürücü bir pasaj aktarmak istiyorum. Her ikisi de bugünkü Türkistan ile Çarlık Türkistanı arasında pek bir fark olmadığını, yalnız tabelanın değiştiğini, Türkistan'ın Çarlık zamanında ne ise, öyle kaldığını söylediler. Yoldaşlar, bu eğer bir sürç-i lisan değilse, düşünülmüş ve kasıtlı bir beyansa, o zaman Basmacıların

haklı olduğu ve bizim hatalı olduğumuz söylenmelidir. Eğer Türkistan Çarlık zamanında olduğu gibi bir sömürgeyse, Basmacılar haklıdır ve bizim Sultan Galiyev'i değil, Sultan Galiyev'in bizi Sovyet rejimi çerçevesinde bir sömürgecinin varlığına göz yummaktan ötürü yargılaması gerekir.

demektedir. Aynı dönemde, Lenin'in Transkafkasya'ya gönderdiği elçi Suhanov, raporunda “burada proleter enternasyonalizmi bir tarz sömürgecilik biçimini almıştır” diye yazar (aktaran Troçki, 1999).

1.2. Sultan Galiyevcilik

Sultan Galiyev, 1892 yılında doğmuş, Şubat 1917'den itibaren Kazan'da Müslüman Sosyalistler Komitesi içinde çalışmış, Ekim devrimiyle birlikte RSDİP'ye üye olmuş, 1918'de Müslüman halkın Kızıl Ordu'ya alınması için asker yetiştirmek üzere Merkez Müslüman Askeri Şurasını kurmuş, sonra buranın başkanı olmuş, 1928 yılında Ekim Devrimi'ne karşı bir gizli örgüt içinde faaliyet gösterdiği gerekçesiyle tutuklanarak 1939 yılında idam edilmiş bir Tatar Türküdür (Yamauchi, 1998).

Sultan Galiyevcilik, Benningsen ve Wimbush'un aktardığına göre (1995: 58-60) iki temele dayanır: bunlardan birincisi, tüm Müslüman halkların proleter olduğunun savunusudur. Şöyle ki, Lenin'in Bernstein'a mektubunda ifade ettiği şekliyle, kapitalist rekabet, sınıf mücadelesini uluslararası arenaya taşımakta ve süreç içinde dünya “sahip olanlar ve olmayanlar”, “sömürülenler ve sömürenler” olarak ikiye ayrılmaktadır. Sultan Galiyev, Lenin'in *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* adlı eserinde ortaya koyduğu bu görüşü ele alarak, “Dünya ezilenler ve ezenler olmak üzere ikiye ayrılmıştır” (Benningsen ve Wimbush, 1995: 58-60) şeklinde yeniden formüle eder.

Tüm Müslüman sömürge halkları proleter halklardır ve Müslüman toplumlarındaki hemen bütün sınıflar sömürgeciler tarafından ezildiklerinden, tüm sınıfların “proleter” olarak adlandırılmaya hakkı vardır. ... Müslüman halklar proleter halklardır. İktisadi bir bakış açısından, İngiliz ve Fransız proleterleri ile Afgan veya Faslı proleterler arasında muazzam bir fark vardır. Dolayısıyla Müslüman ülkelerdeki milli kurtuluş hareketinin bir sosyalist devrim karakterine sahip olması

meşrudur” (aktaran Benningsen ve Wimbush, 1995: 59).

Ancak geçerken belirtelim ki, Sultan Galiyev’in Müslümanlığa yaptığı bu vurgu, Panislamizmden ziyade pragmatik bir tutum olarak görünmektedir. Sultan Galiyev’in kendisinin ateist olduğu çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir (Akin, 1999: 154). Galiyev kendisi de, *Müslümanlar Arasında Din Karşıtı Propagandanın Yöntemleri* adlı makalesinde “Doğallıkla biz komünistler için, sadece Rusya Müslümanları değil, Rusya’nın sınırları dışındakiler arasında da din-karşıtı propagandanın gerekliliğine kuşku yoktur. Bize göre tüm dinler aynıdır. Bu düzeyde sorun açıktır ve hiçbir tahlil gerektirmez” der (1999).

Müslüman milli komünistlere göre milli dayanışma sınıf dayanışmasını önceliyordu; bu önceliğin pratik temeli ise, Müslüman halkların henüz antagonist sınıflara bölünmediği tezi idi. Bu nedenle, sosyalist devrim ve sömürge halkların kurtuluşu ona göre, içiçe geçmiş süreçlerdi (Kaymak, 1993: 114). Kaymak’a göre, sömürge halkları açısından devrim, ikili bir sömürüden kurtulma anlamını taşıyordu. Ancak, genel bir Sultan Galiyev değerlendirmesi, Sultan Galiyev’in bu ikili sömürüde temel önceliği, Marksizme olduğunun aksine, proleterya’ya değil, Doğu halklarına verdiğini gösteriyor. Sultan Galiyev, “Ekim Devrimi’nin başarıya ulaşabilmesi için, hareket noktası olarak Doğu’yu seçmek gerektiğini, sosyalizmin yasasının bu olduğunu, aksi halde Rusya’da sosyalist devrimin tüm anlamını yitireceğini” söylerken bu duruma işaret eder. Zira, Sultan Galiyev, *Görüşlerim* adlı eserinde, dünya ekonomik sisteminin statik ve dinamik olmak üzere iki ögeden oluştuğunu yazar (aktaran Akin, 1999: 157). Statik öge, belli başlı üretim, değişim, ulaşım ve iletişim araçları ile hammadde kaynakları ve pazarların Batı’nın elinde birikmiş olmasıdır. Statik ögeyi oluşturan koşullar değerlendirildiğinde, proleterya ve burjuvazinin en çok çatıştığı yer olarak Batı belirlemekte ve proleter devrimin Batı’da olması Marx, Engels, Lenin gibi önderler tarafından kaçınılmaz görünmektedir. Ancak bir de dinamik öge vardır ki, metropollerin maddi kültürü paraziter ve gericedir ve bu, metropollerde olası bir devrimin periferide hiçbir yeniliğe yol açmayacağını gösterir (Akin, 1999: 158).

Yine Benningsen ve Wimbush’a göre (1995: 59), milli komünizmin ikinci kuramsal kalkış noktası, Bolşeviklerin sosyalizmin ulusal sorunu tamamıyla ortadan kaldıracığı yönündeki tezine karşı, devrimin milli kimlikleri

güçlendireceği teziydi. Sultan Galiyev ve çevresindekilere göre, Komintern yöneticileri dünya devrimine giden yolda halen ısrarla Batı proletaryasına dayanma eğilimindeydiler, oysa onlar için esas olan “Sömürgeler Kominterni”ydi (Kaymak, 1993: 119). Ona göre, “Bir tek işçi sınıfının diktatörlüğünü temsil eden Sovyet rejimi, sanayi sermayesinin başarı kazandığı merkezi Rusya’da haklı bir zafer kazanmış olabilirdi, fakat ticaret kapitalizmi çağının henüz eşliğinde bulunan Müslüman toplum içinde bu sistem uzun vadede yaşama şansını yitirirdi.”

Sultan Galiyev’e göre devrim üç aşamalıdır: birinci aşamada ulusal özerklik, ikinci aşamada sosyalist devrim, üçüncü aşamada ise tüm sömürge uluslarını kapsayan enternasyonal bir platformun inşası durmaktadır (Kaymak, 1993: 111). Reyhan ise, Galiyevist hareketin stratejisini şöyle özetler: ilk aşamada Tatar-Başkurt Sosyalist Devleti kurulacak, daha sonra, “görece işçi sınıfı ve sosyalist bilinci daha kuvvetli olan bu toplumların itici gücüyle Sosyalist Türk Birliği (Turan Federal Sosyalist Halk Cumhuriyeti), bunun itici gücüyle İslam birliği (Panislamizm), bunun itici gücüyle de Doğu birliği (Doğu enternasyonalı/Sömürgeler enternasyonalı) kurulacak ve bu son aşamadan sonra Doğu’nun sömürgeci Batı kapitalizmine karşı yapacağı son hareketle dünyasal sosyalizm kurulacaktır (1999: 121).

Sultan Galiyev’e göre, ulusal kurtuluş hareketleri özel olarak ilerici bir yan taşır ve diğer sömürge ülke ve halklarından ayrı düşünülemez. Fakat Sultan Galiyev daha sonra İdil-Ural Sovyet Devleti projesinin sınırlarını genişletecek ve “Turan Federal Sosyalist Cumhuriyeti” projesini gündeme getirecektir (Reyhan, 1999: 113). Turancılık, bir başka ifadeyle Pantürkizm ve Müslümanlık arasında geçişli bir ilişki olduğu varsayılır. Bu ilişkinin kökeni, Kaymak’ın aktardığına göre, Türklerin “asırlar boyunca İslam’ın koruyucusu” olmalarından kaynaklanıyordu. Turan Federal Sosyalist Cumhuriyeti, “Koloniler Enternasyonalı”nin de çekirdeği olacaktı. Ancak, Akın (1999:154) Sultan Galiyev’in Müslümanlık ve Türklüğe yaptığı bu vurgunun bir “ideal”den öte, nesnel gerçeklikten kaynaklı somut projeler olmasından kaynaklandığını ifade eder. Örneğin, Akın, Galiyev’in düşüncesinde İdil-Ural Türklerine özel bir önem verilmesinin nedenini, bu bölgede yaşayan Türklerin İslamın tıkanıklığına karşı 1883 yılından itibaren 5000’e yakın Cedit okulu ile Cedit hareketini baslatarak, İslami yaşamda gedikler açmayı başarabilmesinde görür.

Sultan Galiyev'e göre, sömürgelerdeki devrimci harekete önderlik etme görevi, yerli halkın devrimci sınıfı ve genç aydınlar tarafından yönetilen ulusal cepheye aitti (Akin, 1999: 118).

1.3. Bir Kaynak: *Türk Yurdu* Dergisi

İkinci Meşrutiyetin görelî ifade özgürlüğü ortamında amacı ilmi Türkçülüğü yaymak olan Türk Derneği 1908 yılında, Türk Yurdu Cemiyeti ise 1911 yılında kurulur (Oba, 1994:54). Kurucusu Mehmet Emin Yurdakul olan Türk Yurdu Cemiyeti, *Türk Yurdu* dergisi sayesinde Türk milliyetçiliğinin yayılmasında etkin bir rol oynar. İlk sayısı Kasım 1911'de çıkan dergi, kuruluş amacını "Türklüğe hizmet etmek, Türklüğe faide dokundurmak" olarak ifade eder.

Türk Yurdu, 1911-1931 yılları arasında 233 sayı çıkmış, "bütün Türklerce geçerli olan bir ideal yaratmayı" amaçlayan bir dergidir (Akçura'dan aktaran Tuncer, 1990:16). Dergide, Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Dr. Rıza Nur, Ağaoğlu Ahmet, Ahmet Ferit (Tek) gibi dönemin Türkçülük akımının tüm temsilcileri yazmışlardır.

Türk Yurdu dergisinde etkin bir rol oynayan Akçura da Sultan Galiyev gibi bir Tatar Türküdür. Bununla birlikte, 1905 devriminin etkin kişiliklerinden biri olan Parvus da, *Türk Yurdu* dergisinde Türkiye ekonomisi üzerine yazılar yazmaktadır. Derginin nesnel işlevi, İngiltere'nin liberal ve sömürgecilğe dayalı ekonomik politikaları karşısında korumacı, korumacı olduğu ölçüde de milliyetçiliğe gereksinim duyan Alman ekonomik politikalarının güçlendirilmesi olur. Ancak, özellikle Yusuf Akçura, hem milli iktisat ve kalkınmacılık konularındaki fikirleriyle, hem de Türk milliyetçiliğini ele alış biçimiyle, iz bırakacaktır, ki bu iz, Türkiye sosyalist hareketinde de halen pekala görülebilen bir izdir.

Türk Yurdu dergisinin yazarlarından Ağaoğlu Ahmet ise derginin ilk sayılarından itibaren Türklüğü tanıtmak amacıyla yazılar yazan bir Azerbaycan Türküdür (Oba, 1994: 159-162). Ağaoğlu Ahmet'e göre, Türk aleminde iki büyük "cereyan" söz konusudur: İslamiyet kaygısı ve Türklük kaygısı. Yine ona göre, İslamiyet yozlaştırılmıştır ve reforme edilmesi gerekmektedir. İkinci kaygıyı aşmak için ise, Türkler arasında milli bütünlük

meydana getirmek gerekir (Oba, 1994: 164). Zira, “Türkler, Çuvaşlar, Yakutlar, Mançuğlar, Tunguzlar, Japon, Kore, hepsi Turan, diğer bir söyleyişle, Altay ırkına mensuptur” (Tuncer, 1990: 49).

19. yüzyılın ikinci yarısı, çok kavimli Osmanlı İmparatorluğunda milliyetçilik hareketlerinin yükselişine tanık olur (Üstel, 1997: 53). İlk dönemlerinde kültürel bir öge olarak görünen milliyetçilik, İttihat ve Terakki'nin iktidarıyla birlikte siyasallaşmış ve Turancılık halini almıştır (Üstel, 1997: 53). Oysa Akçura, Türk ulusunun kimlik sorununun ilk kez derli toplu bir biçimde ve tutarlı olarak ele alındığı *Üç Tarz-ı Siyasat*'inde (1904) Cumhuriyetin kurulmasından hemen önceye kadar egemen olmayan bir fikri ileri sürerek, Anadolu sınırları içinde yeni bir millet inşasından söz eder ve Cumhuriyete kadar çeşitli dönemlerde ele alınmış olan Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülüğü eleştirir (Kürkçügil, 1996). İlk bakışta yayımlacı olmak bir yana, daraltıcı bir milliyetçilik anlayışıdır bu.

Akçura, söz konusu çalışmasında şöyle demektedir:

Bir Türk millet-i siyasi husule getirmek fikri pek yenidir. Gerek şimdiye kadar Osmanlı devletinde, gerekse gelip geçen Türk devletlerinin hiçbirinde bu fikrin mevcut olduğunu zannetmiyorum (aktaran Oba, 1994: 171).

Akçura'ya göre, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Türkleri din ve ırk esasında birleştirecek, ayrıca Türk olmamakla birlikte, bir dereceye kadar Türkleşmiş olan milletler de Türk kimliğinde temsil edilecek ve bundan da ötesi, tüm dünyaya yayılmış olan Türkler büyük bir “siyasal millet” oluşturacaklardır.. Akçura'ya göre, en önemli fikirler ‘dîn ve milliyettir’ (Oba, 1994: 54). Oba'ya göre, Akçura, Pantürkist bir eğilim taşımakla beraber, henüz Pantürkist fikirleri siyasi bir içerik kazanmamış olduğu için, onu Turancı olarak tanımlamak doğru değildir (1994: 173). Ancak, surası açıktır ki, Akçura, Türkçülüğün devletin siyasal alanı ile sınırlanamayacağını ileri sürmektedir.

Akçura, Ağustos 1905'te yapılan Rusya Müslümanlarının Birinci Kongresi'nde kongre sözcülüğünü yapmıştır. Kongrenin en önemli kararı “tüm Rusya Müslümanlarının birleşmesi” yönünde alınan karardır. Ocak 1906'daki ikinci kongre hazırlıkları ise bizzat Yusuf Akçura tarafından

gerçekleştirilmiştir (Oba, 1994: 148). Yusuf Akçura Ekim 1919'da Milli Meşrutiyet Fırkası'nın mirasçısı olan Milli Türk Fırkası'na katılmıştır ki, bu parti, içinde Türk adını taşıyan ilk siyasal partidir (Georgeon, 1986: 104).

Akçura'nın Türkçülüğünün belirgin ve *Yön* dergisine kadar bir devamlılık gösterecek olan yanı, onun esas olarak Prens Sabahattin ve çevresindeki "liberallere" karşı geliştirdiği Türk girişimci sınıfı yaratmayı amaçlayan bir "milli iktisat" anlayışı ve giderek devletçilik savunusudur. Hatta 1919 yılında yayınlanan *İfham* gazetesi, devletçilik teriminin ilk kez Akçura tarafından kullanıldığını yazar (aktaran Georgeon, 1986: 108).

Ancak Akçura, toplumu toplumsal sınıflardan yola çıkarak anlamaya çalışır. Bu bağlamda, millet eşittir halk şeklinde sınıfsız bir biçimde formüle edilmiş olan Atatürk milliyetçiliğinden ayrılır. Parvus'un da tarım ve sanayiünün eşit ve dengeli bir biçimde kalkındırılması, emperyalizme ve kapitalizme karşı bağımsızlık, kapitülasyonların ortadan kaldırılması gibi fikirleri, sosyalist sola hiç de yabancı değildir.

II. Dönemeçler

II.1. Bir Dönemeç: Mustafa Suphi'nin TKP'si

Mustafa Suphi de, örneğin Hakan Reyhan (1999: 102) tarafından Yusuf Akçura'nın devamcısı olarak nitelenmektedir. Suphi'nin Ferit Tek tarafından kurulan ve Akçura'nın da üyesi olduğu¹ Milli Meşrutiyet Fırkası'na katıldığı doğrudur (Aslan, 1997: 10). Ancak, onu, bazı fikirlerinde yakınlıklar ve etkiler olmakla birlikte, Akçura'nın devamcısı saymak kanımızca fazla iddialıdır.

Mustafa Suphi, Türkiye Komünist Partisi'nin kurucusudur ve "milliyetçi Türk komünizminin" öncüsü sayılmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce sürgüne gönderildiği Sinop'tan kaçarak Rusya'ya gider. 1918 yılında bulunduğu Moskova'da Müslüman Komiserliğinde Galiyevizmin öncüsü

¹ Akçura'nın bu partideki rolü üzerine bir fikir birliği olmadığı ifade etmek gerekir. Örneğin Aslan (1997: 10), Tek ile birlikte Akçura'nın da bu partinin kurucuları arasında yer aldığını söylese de, Tunaya'nın *Türkiye'de Siyasal Partiler* adlı geniş ve değerli çalışmasında, Milli Meşrutiyet Fırkası içinde Akçura'nın adından hiç söz edilmemektedir. Diğer taraftan Georgeon, Akçura'nın üye olduğu siyasal partinin, MMF değil, onun devamcısı olan Milli Türk Fırkası olduğunu yazar (1986: 104).

olarak sayılan Molla Nur Vahidof ile tanışır. Molla Nur Vahidof tarafından Türkiye'ye yönelik Dış Propaganda Bürosunun başına getirilir. Burada, "Müslüman Sosyalistler Komitesinin yayın organıdır" ibareli, Rusya'da bulunan "esir" Türkleri ve Türkiye'deki devrimcileri hedef alan *Yeni Dünya* adlı bir gazete çıkarmaya başlar (Aslan, 1997: 26). 1918 yılı Temmuzunda Moskova'da Türk Komünistleri Konferansı'nı toplar ve buradaki Türk esirlerden bir Türk Kızıl Alayı oluşturur. Bu süreç, TKP'nin de kuruluşunu hazırlar. Mustafa Suphi, önce Molla Nur Vahidof'un, daha sonra da Sultan Galiyev'in yardımcılığını yapar (Reyhan, 1999: 102; Kaymak, 1993: 205, Tunçay, 1983). Ayrıca, 1918-1920 yılları arasında Molla Nur Vahidof, Sultan Galiyev ve Galimcan İbragimov'la birlikte Merkezi Müskom'un *Çulpan* adlı resmi yayın organının editörlüğünü üstlenir (Benningsen ve Wimbush, 1995: 244). Yine Reyhan (1999: 117), Molla Nur Vahidof, Sultan Galiyev ve Mustafa Suphi arasında bir çeşit işbölümü olduğunu iddia eder. Ona göre, Sultan Galiyev, Galiyevist hareketin Türk-Tatar dünyası merkezli stratejisti, Molla Nur Vahidof İslam-Doğu dünyası merkezli stratejisti ve Mustafa Suphi de Anadolu-Osmanlı dünyası merkezli stratejistidir. "Birbirlerini tamamlayan bu stratejilerin ortak paydası, Mazlumlar Enternasyonalidir" (1999: 117). Mete Tunçay da Mustafa Suphi'nin açık bir muhalif olarak ortaya çıkmamış olmakla beraber, Sultan Galiyev gibi bir milliyetçiliğe eğilim duyduğunu belirtmektedir (1982: 53). Yine Tunçay, Kemal Tahir'le polemige giriştiği bir yazısında Tahir'in "Devrimin ilk yıllarında Sovyetler'de önemli bir 'milli komünizm' akımı olduğu ve Sultan Galiyev gibi Mustafa Suphi'nin de bu akımın ileri gelenleri arasında yer aldığı" (1983: 76) fikrine katıldığını ifade eder. Zeki Velidi Togan da Başkırdaştan Cumhuriyeti'nin başında olduğu halde Sovyet yönetimine karşı ayaklanmak üzere Türkistan'a geçmeden önce 1920 Temmuz'unda yaptığı Bakü seyahatinde Suphi'yle görüştiklerini anlatır:

Bakü'de Türkiyeli komünist Mustafa Suphi'nin evinde kaldım. Onu Moskova'dan tanıyordum. O komünist ise de Rusların Şark siyasetini beğenmiyordu. ... Ben onunla çok konuştum. Türkistan'da yapmak istediklerimiz hakkında ona bazı şeyler söyledim. Çünkü Ruslara söylemeyeceğinden emindim" (aktaran Tunçay, 1991: 337).

Daha sonra Kadro dergisinde yazacak olan Şevket Süreyya Aydemir de Türkiye Komünist Partisi'nin bir üyesidir (Tunçay, 1991: 343). Hatta Tunçay'a göre "Cumhuriyetin ilk yıllarında TKP, Komintern'in en çok ulusal

bilinç gösteren seksiyonudur. Bunun sevabı ya da günahı geniş ölçüde Şevket Süreyya Bey'indir" (1983: 206).

II.2. Bir Dönemeç: *Kadro* Dergisi

Aylık bir fikir dergisi olan *Kadro*, 1932-34 yılları arasında 36 sayı çıkmıştır. Derginin ideologu Şevket Süreyya Aydemir, imtiyaz sahibi Yakup Kadri Karaosmanoğlu, yayın müdürü Vedat Nedim Tör'dür (Türkeş, 1999: 47). Bununla birlikte, Burhan Asaf Belge de, *Kadro* dergisinin kurucularından ve sürekli yazarlarından (Türkeş, 1999: 83). Dönemin bürokratlarından ve aydınlarından Falih Rıfki Atay, Behçet Kemal Çağlar, Mümtaz Ziya, Necmi Dilmen, Hakkı Mahir, Mansur Tekin, Tahir Hayrettin gibi isimler de zaman zaman *Kadro* dergisinde yazmışlardır. Bunun yanında dönemin Başbakanı İsmet İnönü'nün de bir makalesi *Kadro* dergisinde yayınlanmıştır. Mustafa Kemal'in de dergiye abone olduğu bilinmektedir.

Aydemir, 1919 yılına kadar Türk ulusçuluğunun yayılmasında etkin bir rol oynayan *Türk Yurdu* dergisini okur ve kendisini Turancı görüşlere yakın hisseder (Türkeş, 1999: 70).

Bu mecmuaya göre (*Türk Yurdu*-yn) bilinmeyen, fakat büyük bir Türk milleti vardı. Bu milletin tarihi, Osman Gazi'nin çadır kurduğu Söğüt yahut Domanıç yaylasından başlamıyordu. Millet ilk varlığı da üç yüz çadır halkından ibaret değildi. Bu milletin vatani, Osmanlı devletinin sınırladığı yerlerden bile büyüktü. Onun vatani, Türk milletinin yaşadığı her yerdi. Gerçi bu vatan bölünmüştü. Millet yer yer esirdi. Fakat, tarih birliği, dil birliği, dilek birliği olunca, onun bir gün kurtulması, kalkınması ve kendi toprakları üstünde kendi saltanatını kurması mukadderdir deniliyordu. Çünkü bu yeni görüşe göre, aslolan millettir. Vatan, bu milletin yaşadığı her yerdi. Hangi taht ve hangi bayrak altında olursa olsun bu vatanın bir de adı vardı: Turan (Aydemir, tarihsiz: 61).

Artık Turan'ın kapısında bulunuyorduk. Şimdi aslolan buydu. Bu kapıdan adunlarımızı atınca, tarihimizde yeni bir devir açılacak diyorduk. Biz, büyük Turan toprağına ayak basınca, arkamızda Anadolu hakiki dayanağını bulacaktı ... o zaman her yerde yeni ordular kurulacaktı. Aynı dili konuşan, aynı Allah'a tapan genç ve kardeş ordular" (Aydemir, tarihsiz: 135)

Aydemir, 1920'de Birinci Doğu Halkları Kurultayı'na katılır, Kongre sırasında TKP'nin başkanı Mustafa Suphi ile tanışır. Aynı Kongrede Tatar Bolşevikleri ve Türklerle de tanışır (Aydemir, tarihsiz: 74). Bu sırada, TKP'nin kongresine de katılan Aydemir, muhtemelen TKP'ye üye de olur (Aydemir, tarihsiz: 74). Daha sonra, devrimci liderler yetiştirme amacıyla kurulan Doğu Emekçilerinin Komünist Üniversitesi'nde (KUTV) eğitim görür. Hem Vedat Nedim Tör, hem de Burhan Asaf Belge, yüksek öğrenimlerini Berlin'de tamamlamışlardır. Bu dönemde (1914-22) SSCB'den ayrılan ya da sürgüne gönderilen Türklerin oluşturduğu Prometheci hareketin Berlin'de etkili olduğu ve Berlin'de yaşayan Prometecilerin *İstiklal* adlı bir yayını olduğu bilinmektedir (Copeaux, 1997: 18). Yakup Kadri Karaosmanoğlu hariç, derginin düzenli yazarları Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası üyesidirler. Ancak 1925 yılında Fırka'da gündeme gelen ayrılıkta Şefik Hüsnü Deymer ve Nâzım Hikmet'le birlikte adı anılan grup ile sonradan Kadrocu olacak grup ayrılmışlardır (Copeaux, 1997: 52). Ancak, milliyetçilik bağlamında ele alındığında, Mete Tunçay Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın da Marksist terminolojiyi kullanmasına karşın, ulusçu görünümünü koruduğunu tespit etmektedir (1978: 336). Türkeş, Kadrocuların tarihi materyalizmi benimsediklerini baştan itibaren açıkça dile getirdiklerini ve diğer dünya görüşlerini idealizm olarak tanımlayarak reddettiklerini ifade etmektedir (1999: 103). Türkeş'e göre, Kadrocuların esinlendiği ikinci ideolojik kaynak, Lenin'dir. Zira, Aydemir ve Tökin, eğitimlerini Moskova'da tamamlamışlar, Bakü Kongresine katılmışlardır.

Yine Türkeş (1999: 99-101), Kadrocuların İttihat ve Terakki'nin ideologları sayılan Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura'dan etkilenip etkilenmediği konusunda, derginin özellikle Ziya Gökalp'le bir mesafe tanımlamasına karşın, özel olarak belirtilmemekle birlikte, Yusuf Akçura'nın fikirleriyle paralellik gösterdiğini ifade etmektedir. Ayrıca, Şevket Süreyya Aydemir'in Yusuf Akçura'yı tanıdığı, onu Ankara'daki evinde sık sık ziyaret ettiği de kendisi tarafından ifade edilir (Aydemir, 1990).

Kadrocuların iki temel öngörüsü vardır: “Bütün sömürgeler ulusal bağımsızlıklarını kazanacaktır ve bu süreç, kapitalist emperyalist düzeni yıkacaktır” (Türkeş, 1999: 105) *Kadro*, devrimi iki aşamalı olarak tanımlamaktadır: ihtilal ve inkılap. Onlara göre, Kurtuluş Savaşıyla birlikte birinci aşama tamamlanmıştır, ikinci aşamada ise iktisadi bağımsızlığı

kazanmak gerekmektedir. Bu esasta, Kadrocuların stratejisi sosyalizmi işaret etmemekte, daha çok Galiyevci tartışmalardan esinlendiği izlenimini vermektedir. Kadrocuların Sultan Galiyev'den etkilenmiş olabileceklerine dair birtakım veriler mevcut olmasına karşın, Kadrocuların kendi ağızlarından bunu doğrular ya da yanlışlar nitelikte bir açıklama mevcut değildir. Ancak, yine Tökin ve Aydemir'in öğrenim gördükleri üniversitede aynı dönemde Galiyev'in ders vermekte olduğunu hem Benningsen hem de Türkes belirtmektedir. Yine de hemen belirtelim ki, “sanayileşmiş metropoller ile sanayileşmemiş koloniler arasındaki karşıtlık, işçi sınıfları arasında farklı niteliklerin olması gibi konularda örtüşen tartışmalar” (Türkes, 1999: 108) olmasına karşın, toplumları biraraya getirerek ortak bir cephe oluşturmada anahtar noktalardan birisi olan “İslami öge Kadro'nun tartışmalarında hiç yer almamaktadır” (Türkes, 1999: 108).

Bununla birlikte, Galiyevcilerin “milli komünizm” olarak adlandırdıkları kavramı, “Evrensel bir sosyalizm teorisi yoktur” ya da “Marks'ın ifade ettiği 'evrensel' komünizm ve bunun çeşitli pratikleri Avrupa merkezidir” şeklinde okursak, *Kadro* dergisi taraftarları ve yazarlarının “milli komünizm”i savunduklarına hiç şüphe yoktur. Onlara göre, yeni Türk milliyetçiliği, “kendini hazırlayan ve olgunlaştıran tarihi şartların tabii icabı olarak” dışarıya karşı anti-emperyalist, içeriye karşı da anti-kapitalisttir (Aydemir, 1990: 166). Şevket Süreyya Aydemir, *İnkılabın İdeolojisi: Sosyal Milliyetçiliğin Zaferi* isimli makalesinde şöyle demektedir:

Biz bugün Türk Milli Kurtuluş Hareketini tamamiyle kendi hususi şartları içinde ve tamamiyle kendi hususi menfaatlerine göre mütalaa etmeye mecburuz. ... Öyle zannediyoruz ki, hazır kelimeler ve hazır nizam isimleri bizde artık kafi derecede tahlil ve münakaşa edilmiştir. Şimdi Türk münevveri için asıl mühim olan kendi rejimimizin kendi menfaatlerine uygun içtimai yasasını, genel sosyal planını çizmeye çalışmaktır (Aydemir, 1999: 283).

İnkılab ve Kadro isimli çalışmasında ise, yine Aydemir,

Bu manada anti-emperyalizm ve anti-kapitalizm, yeni Türk milliyetçiliğinin onu, hem istilacı milliyetçilik hırslarından, hem çelişmeli ve çatışmalı bir millet anlayışından ayırt eden temel vasıflardır. Türk milli kurtuluş hareketinin tamamiyle kendine özgü olan bu yeni milliyetçiliği,

diğer bize benzer memleketlerin girdiği ve gireceği milli kurtuluş hareketleri için de örnek olan, “ideolojik” prensiplerden biridir. ... Bu “sosyal” bir “milliyetçiliktir”. Sosyal milliyetçilik budur” (1990: 167).

demektedir. *Kadro* dergisi yazarlarına göre, yeni Türkiye, “teknik ve ekonomik gelişmesini, planlı bir devlet kontrolünün düzenleyici nizamı içinde, makul bir karma ekonomiye dayanacaktır” (Aydemir, 1990: 167). Dışarıya karşı anti-emperyalist olacaktır, ama “milli sınırlar içinde bir dil ve kültür birliği” şarttır (Aydemir, 1990: 166). İçeriye karşı anti-kapitalist olacaktır ama “kendi içinde sınıfların sınıfları sömürmesi esasına dayanan inhisarcı ve klasik bir kapitalizme” kaymadan, “ileri teknikli bir milli iktisat nizamı ile” karma bir ekonomi uygulayacaktır (Aydemir, 1990). Sonuç olarak, Türk milliyetçiliği, “reel, çağdaş kavramını ve hayatiyetini Türk devletçiliği ile tamamlayacaktır.” “Milli bir iktisadi kalkınma” bakımından devleti birincil aktör olarak tanımlayan *Kadro* dergisinin çizdiği bu çerçeve, *Yön* tarafından da sürdürülmüştür. Tunçay’a göre, “Türkiye’de 1960’tan sonra solun yeniden canlanışı içinde Aydemir’in etkisi en çok Yön-Devrim çizgisinde görülür” (1983: 206). Tersine de doğrudur: Yön-Devrim çizgisinde de bir etki aranacaksa, en çok *Kadro* dergisi etkili olduğu söylenebilir.

II.3. Bir Dönemeç: Yön Dergisi

Yön dergisi, 1961-67 yılları arasında çıkan, kurucuları Cemal Reşit Eyübođlu, Mümtaz Soysal ve Doğan Avciođlu olan bir dergidir (Tunçay, 1983: 94 ve Özdemir, 1983: 101). Altı yıl boyunca çıkan bu haftalık dergide Sadun Aren, Turan Güneş, İdris Küçükömer, Muammer Aksoy, Şevket Süreyya Aydemir, Atilla İlhan, Fethi Naci, Mihri Belli, Yaşar Kemal, Taner Timur, Ahmet Taner Kışlalı, Abdi İpekçi, Muzaffer İlhan Erdost, Can Yücel gibi dönemin önde gelen aydınları da yazılar yazmıştır (Özdemir, 1983: 101). Aclan Sayılğan bu hareketi Yeni Galiyevcilik olarak nitelermektedir (aktaran Kaymak, 1993: 225). Tunçay’a göre, Doğan Avciođlu devrimciydi, ancak “devrimden anladığı iyi niyetli, ilerici bir askeri cuntanın müdahalesiyle Türkiye’nin toplumcu bir çizgiye girmesiydi” (1983: 95).²

² Biz *Yön*’e sadece tartıştığımız sorun çerçevesinde değindik. *Yön*’le ilgili daha geniş bir değerlendirme okumak için Gökhan Atılğan’ın *Praksis*’in beşinci sayısında yer alan “Karpiçte

Milliyetçi mücadelenin ancak sosyalist güçlerin öncülüğünde yürütüldüğü takdirde başarıya ulaşabileceğini söyleyen birçok düşünür olduğunu belirten Avcıoğlu, “şüphesiz bunun en ideal çözüm olduğunu, fakat gerçeklere her zaman uygun düşmediğini, çağın değişen dünya kuvvet dengesinin ve kitlelerin artan politik ağırlığının etkisiyle, milliyetçi mücadelenin sosyalist güçlerin liderliği olmaksızın da başarıya ulaşabileceğini ve sosyalizme yönelebileceğini” söyler” (aktaran Kaymak, 1993: 228).

Yön’ün 1042 kişi tarafından imzalanan (Özdemir, 1993: 49) çıkış bildirgesinde “çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak” milli üretimi yükseltmekte başarılı olmaya bağlıdır.

Bu nedenle, topluma şekil vermek durumunda olan aydınların belli bir kalkınma felsefesinin anahatları üstünde anlaşmaya varmaları gerekmektedir. Böyle bir kalkınma felsefesinin hareket noktaları, bütün insanların seferber edilmesi, kitlelerin sosyal adalete kavuşturulması, istismanın kaldırılması ve demokrasinin kitlelere mal edilmesidir. Bunun adı ise, bildiriye hazırlayanlara göre yeni devletçilik olmaktadır (Özdemir, 1993: 50-1).

Sultan Galıyevciliğin ana temaları olan din ve milliyetçilik konusunda Yön dergisinin yaklaşımı oldukça ilgi çekicidir: Doğan Avcıoğlu derginin 78. sayısında yayınladığı *Milliyetçilere Sesleniş* adlı yazısında milliyetçiliği “iç ve dış kapitalizmin karşısına dikilen insan” olarak tanımlar. Ona göre, sömürülen ülkelerde milliyetçilik yeni bir öz kazanmıştır. Bu yeni öz “tam bağımsızlık” (istiklalcilik). Az gelişmiş ve bağımlı ülkelerde milliyetçilik zorunlu olarak anti-empereyalizm şeklini alır. Bu durumda milliyetçi de “empereyalizme karşı savaşan kişi” olarak tanımlanır (Özdemir, 1993: 143).

Avcıoğlu, Yön Yayınları tarafından yayınlanan *Asya’da Marksizm ve Milliyetçilik* adlı kitaba yazdığı önsöze “Çağımızda üçüncü dünyayı çalkalandıran sosyalist ve milliyetçi akımları anlamak” diye başlar ve “Bu bilimsel araştırmanın bizim için özel bir önemi de Asya’da Hanefi Muzaffer ve Sultan Galıyev gibi Türk Marksistlerin, Müslüman sömürge bir çevreye Marksizmi uydurma yolundaki ümitsiz çabalarıdır” diyerek Sultan Galıyev’in

Kandırılan İhtilalci” (2002) ve bu sayıdaki “Yönünü Ararken Yolunu Yitirmek” başlıklı yazılarına bakabilirsiniz.

düşüncesinin temel hatlarını özetler (Avcıoğlu, 1966: 5).

Niyazi Berkes de “milliyetçilikten yoksun batıcılığın milli ihanet, batılılaştırılmaktan yoksun bir milliyetçiliğin de katmerli bir ihanet ve vatan satıcılığı halini aldığını, tek çıkar yolun, batıcılığın baidan bağımsız şeklinde, milliyetçiliği devrimcilik şeklinde almak olduğunu” (Özdemir, 1993: 142) söyleyerek, Kurtuluş Savaşının ana teması olan “maneviyatçı milliyetçiliği” gündeme getirir. Bunun yolu ise, *Yön* başyazarı Avcıoğlu’na göre, milliyetçiliğin “sosyal potada erimesi” bir başka deyişle, sosyal devrimden geçer (Özdemir, 1993: 141).

Yön yazarlarından Aren’e göre, halkçılık Türk sosyalizminin yerli adıdır. Kalkınma için tek yol sosyalizmdir ve sosyalizm de gerçek anlamda bir demokrasidir (Özdemir, 1993: 193). Özdemir’e göre, Yöncülerin diğer radikal sol gruplara göre başarısı, Doğu, Batı ve az gelişmiş ülkeler arasında bir ayrım yapmaları olmuştur. Bir başka deyişle, *Yön*’ü *Yön* yapan, onların “milli sosyalizmidir” (1993: 192-3). *Kadro* dergisinin ideologu Şevket Süreyya Aydemir’in *Yön*’de düzenli yazılar yazması da bu “milli sosyalizm” fikrinin bir işareti olarak yorumlanabilir. Milli sosyalizmin gerçekleştirilmesi ise, “yalnız sanayiye ve ekonomiyi değil, milli hayatın her cephesini Atatürk’ün çeşitli demeçlerinde yer alan ilkeler dahilinde düzenlemek” (Özdemir, 1993: 263) ile olasıdır. Bundan kastedilen, esas olarak, genel oy ilkesinden vazgeçmeksizin, sosyal adaleti sağlayarak, kapitalist olmayan bir kalkınma yolunu benimsemektir. Türk sosyalizminin temel ilkeleri ise, anti-emperyalizm, anti-kapitalizm (milli ve halkçı bir ekonomi), karma ekonomiyi reddetmeyen bir devletçilik, sosyal adalet, dil, tarih ve kültür işlerinde bilimsel bir milliyetçilik, sosyal devlet ve laiklik (Özdemir, 1993: 266). “Bir bakıma, Atatürk ilkelerine milli sosyalizm ismi verilebilir.” Milli demokrasi, parlamenter yolla gerçekleşecek ve toplumun anti-emperyalist ve anti-feodal güçlerini temsil edecek olan milli cephenin tedrici zaferiyle mümkün olabilecektir. İlk etapta bütün milliyetçi güçler milli bir ekonominin kurulması yönünde seferber olacak, emperyalizmin yerli işbirlikçileri ise sürekli olarak bu bloğu parçalamaya çalışacaktır. Bu nedenle, önce tekeller ve işbirlikçi burjuvazi safdışı edilecek, bunların dışında olanların kurduğu “Milli Cephe”, dış yardımları reddedecek, dış borçların geri ödenmesini uzun bir vadeye yayacak, “siyasî, iktisadî ve mali bütün bağımlı münasebetleri tasfiye edecek”, dış ticaretin ana kalemlerini devletleştirecek, gerçek bir toprak,

tarım ve eğitim reformu yapacaktır.

Özdemir, Yön-Devrim hareketinin • Kadroculardan büyük ölçüde etkilendiklerini yazar. Ayrıca, benzer bir yorumu, hatta Yöncülerin Kadrocuların devamcısı olduğu yorumunu yapan başka yazarlar da vardır. Örneğin, Korkut Boratav, Şevket Süreyya Aydemir'in bu dergide yazmasının rastlantısal olamayacağını; Haldun Gülalp, Kadrocu tezlerin 1960'larda yeniden canlandırılmasının öncelikle Avcıoğlu'nun çalışmalarıyla gerçekleştiğini; Ömür Sezgin, Yön'ün Kadronun devamı olduğunu ve son olarak Melih Cevdet Anday, Yön hareketinin, Sultan Galıyevcilikle ilişkili ölün Kadro Hareketinin devamı olduğunu yazar.

Sonuç

Türkiye solunda milliyetçilik, yazıda açıklandığı üzere, Ekim Devrimi'nin doğrudan etkileri altında şekillenen Galıyevcilik akımı ve modern anlamda Türk Milliyetçiliği fikrini yayan *Türk Yurdu* dergisinin etkisini taşımış görünmektedir.

Türkiye solundaki milliyetçi etkinin gözlenebileceği ilk dönemeci oluşturan Mustafa Suphi TKP'si bu belirlenimi dolaysızca taşır. Cumhuriyet Türkiyesi'nde TKP'nin separat (kendisini dağıtıp demokratik kuruluşlar içinde faaliyet gösterme) kararına kadar olan dönemde etkisinin sınırlı olması ve bu karardan sonra da iyice etkisizleşmesi, bağımsız sınıf siyasetinin temsil edilebileceği çizginin tasfiyesini doğurmuş, sol eğilimli bir aydın hareketi olarak şekillenen 1930'ların *Kadro* ve 1960'ların *Yön* dergileri de aynı kaynaklardan dolaylı olarak etkilenmişlerdir. *Kadro*'nun görüşleri solun 1930'lu yıllardaki gelişkinliği ile koşut bir biçimde sola nüfuz etmiş sayılamazsa da *Yön*'ün oluşturduğu milliyetçi çizgi dönemin koşullarında dolaysızca sola nüfuz etmiştir. Elbette *Yön*'ün savunduğu görüşlerde ulusal kurtuluş hareketlerinin sosyalist ana akım tarafından desteklenmesi ve ana akımın dünyada "kapitalist olmayan yol" stratejisini "gelişmekte olan" ya da "sömürge ve yarı-sömürge" ülkelere önermesi, bu stratejinin ulusal kalkınma temelli ve ulusal burjuvaziyi kazanmaya yönelik olmasının da etkisi vardır.

Yazıda, Türkiye sosyalist hareketi içinde milliyetçiliğin Sovyetler Birliği'nde ulusal sorun, buna bağlı olarak açığa çıkan Galıyevcilik ve ek olarak, *Türk*

Yurdu kaynakları ile ilişkisi; Mustafa Suphi TKP'si, *Kadro* ve *Yön* dönemeçlerinde bu etkinin niteliği ve dönüşümleri, milliyetçilik fikrinin gelişimi ve sürekliliğini de içerecek biçimde olgular düzeyinde gösterilmeye çalışılmıştır. Bu tarihsel vakanın her gün yeniden yaşadığımız siyasal izdüşümleri ve en azından sosyalist kadrolar nezdinde milliyetçilikten arınmanın olasılıkları ise başka ve daha derin incelemelerin konusu.

Kaynaklar

- Akçura, Y. (1998) *Türkçülüğün Tarihi*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akın, Y. (1999) "Sultan Galiyev Tartışmaları ve Mazlumlar Enternasyonal Projesi", *Ulusal Sola Teorik Katkı* içinde, Ulusal Dergisi Kitaplığı: 7. 152-166.
- Aslan, Y. (1997) *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Avcıoğlu, D. (1966) "Önsöz". *Asya'da Marksizm ve Milliyetçilik*. İstanbul: Yön.
- Aydemir, Ş. S. (1990) *İnkılap ve Kadro*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydemir, Ş.S. (?) *Suyu Arayan Adam*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Benningsen, A.A. ve Wimbush, S.E. (?) *Sultan Galiyev ve Sovyetler Birliği'nde Milli Komünizm*. İstanbul: Anahtar Kitaplar.
- (1999) *Birinci Doğu Halkları Kurultayı: Bakü 1920 Belgeler*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Bottomore, T. (1994) (der.) *Marksist Düşünce Sözlüğü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Copeaux, E. (1997) "Prometeci Hareket". Vaner, S. (der) *Unutkan Tarih* içinde. İstanbul: Meti. 17-53
- Coşkunarslan, H. (1999) "SSCB'de Milliyetçi Sosyalist Önderler". *Ulusal Sola Teorik Katkı* içinde, Ulusal Dergisi Kitaplığı: 7. 52-87.
- Davis, H. B. (1994) *İşçi Hareketi. Marksizm ve Ulusal Sorun*. çev: Yavuz Alogan, İstanbul: Belge Yayınları.
- Debray, R. (1977) "Marxism and the National Question", *New Left Review*.
- Eagleton, T. (1993) "Ulusçuluk: İroni ve Bağlanma". çev: Nesrin Tura. *Sınıf Bilinci*, 13.
- Galiyev (1999) "Müslümanlar Arasında Din Karşıtı Propagandanın Yöntemleri", *Ulusal Sola Teorik Katkı* içinde, Ulusal Dergisi Kitaplığı: 7.
- Georgeon, F. (1986) *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Gültekin, M. B. (1999) *Sultan Galiyev Eleştirisi*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Kaymak, E. (1993) *Sultan Galiyev ve Sömürgeler Enternasyonal*. İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Kürkçügil, M. (1996) "Dört Tarz-ı Siyaset". *Yeni Yol*, Aralık, 25-32.
- Landau, J. M. (1999) *Pantürkizm*. İstanbul: Sarmal.
- Löwy, M. (1999) "Marksistler ve Ulusal Sorun". *Dünyayı Değiştirmek Üzerine*. İstanbul: Ayrıntı. 84-108.

- Mandel, E. (1997) *Alternatif Olarak Troçki*. İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- Mandel, E. ve Ross, J. (1991) *Devrimci Bir Enternasyonal Örgütün Gerekliliği Enternasyonalizm*. İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- Mutman, M. (1995) "Küreselleşme", *Toplum ve Bilim*, Bahar, 4-16.
- Nimni, E. (1989) "Marx; Engels and the National Question", *Science and Society*, 53 (3): 297-326
- Oba, A. E. (1994) *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*. Ankara: İmge.
- Özdemir, H. (1983) *Bir İlk Yapıt: Türkiye'nin Düzeni*. Yapıt, 47(2), 101-109.
- Özdemir, H. (1993) *1960'lar Türkiye'sinde Sol Kemalizm: Yön Hareketi*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Reyhan, H. ve vd. (1999) *Ulusal Sola Teorik Katkı*. Ulusal Dergisi Kitaplığı: 7, Ankara.
- Reyhan, H. (1999a) "Türkiye'yi. Türk Haıklarını ve Bütün Mazlum Milletleri İlerletici ve Özgürleştirici Tek Seçenek: Ulusal Devrimci Güçler Birliği". *Ulusal Sola Teorik Katkı* içinde, Ulusal Dergisi Kitaplığı: 7, 1-24.
- Reyhan, H. (1999b) "Galiyevist Düşüncenin Öncüsü: Molla Nur Vahidof". *Ulusal Sola Teorik Katkı* içinde, Ulusal Dergisi Kitaplığı: 7, 87-125.
- Şen, B. (1998) *Cumhuriyetin İlk Yıllarında TKP ve Komintern İlişkileri*. İstanbul: Küyerel Yayınları.
- Stalin, J. (1979) *Marxism and the National Question* Tiran: The "8 Nentori" Publishing House.
- Traverso, E. ve Löwy, M. (1990) "The Marxist Approach to the National Question: A Critique of Nimni's Interpretation", *Science and Society*, 54 (2), 132-146.
- Troçki, L. (1999) *Rus Devriminin Tarihi I-II-III*. İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- Tuncer, H. (1990) *Türk Yurdu Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Tunçay, M. (1982) *Eski Sol Üstüne Yeni Bilgiler*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Tunçay, M. (1983) *Bilineceği Bilmek*. İstanbul: Alan.
- Tunçay, M. (1983) "Avcıoğlu'nun Arkasından", *Yapıt*, 47(2), 93-7.
- Tunçay, M. (1991) *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925 Belgeler*. İstanbul: BDS Yayınları.
- Tunçay, M. ve Jan Zurcher, E. (der) (1995) *Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm ve Milliyetçilik 1876-1923*. İstanbul: İletişim.
- Türkeş, M. (1999) *Kadro Hareketi: Uluscu Bir Sol Akım*. Ankara: İmge.
- Üstel, F. (1997) "Türk Ocakları ve Dış Türkler", Vaner, S. (der) *Unutkan Tarih* içinde, İstanbul: Metis, 53-66.
- Yamauchi, M. (1998) *Sultan Galiyev: İslam Dünyası ve Rusya*. İstanbul: Bağlam Yayınları
- Vaner, S. (der.) (1997) *Unutkan Tarih: Sovyet Sonrası Türkdilli Alan*. İstanbul: Metis Yayınları.